

Hillary Rodham Clinton

CRUCIALE KEUZES

Uitgeverij Balans

Inhoud

Voorwoord 8

DEEL EEN: EEN FRISSE START

- 1 | 2008: een team van rivalen 17
- 2 | Foggy Bottom: slimme macht 36

DEEL TWEE: AAN DE ANDERE KANT VAN DE STILLE OCEAAN

- 3 | Azië: de spil 55
- 4 | China: onbekende wateren 80
- 5 | Beijing: de dissident 97
- 6 | Birma: de dame en de generaals 114

DEEL DRIE: OORLOG EN VREDE

- 7 | Af-Pak: troepenuitbreiding 141
- 8 | Afghanistan: een oorlog beëindigen 162
- 9 | Pakistan: nationale eer 181

DEEL VIER: TUSSEN HOOP EN GESCHIEDENIS

- 10 | Europa: hechte banden 213
- 11 | Rusland: reset en regressie 235
- 12 | Latijns-Amerika: democraten en demagogen 253
- 13 | Afrika: geweren of groei? 277

DEEL VIJF: OMWENTELING

- 14 | Het Midden-Oosten: de moeizame weg naar vrede 309
 - 15 | De Arabische Lente: revolutie 339
- 16 | Libië: alle benodigde maatregelen 369
 - 17 | Benghazi: onder vuur 387
 - 18 | Iran: sancties en geheimen 418
 - 19 | Syrië: een taai probleem 449
- 20 | Gaza: anatomie van een wapenstilstand 472

DEEL ZES: WENSEN VOOR DE TOEKOMST

- 21 | Klimaatverandering: allen in hetzelfde schuitje 491
- 22 | Banen en energie: een gelijk speelveld 507
- 23 | Haïti: ontwrichting en ontwikkeling 528
- 24 | Eenentwintigste-eeuwse staatsmanskunst: digitale diplomatie
in een netwerkwereld 547
- 25 | Mensenrechten: een onvoltooide taak 560
- Epiloog 591

Dankbetuiging 597

Register 601

Fotoverantwoording 631

Voorwoord

Wij komen in het leven allemaal voor cruciale keuzes te staan. Sommigen van ons meer dan hun lief is. We moeten bepalen hoe we de belangen van werk en gezin in evenwicht houden. Zorgen voor een ziek kind of een bejaarde ouder. Bedenken hoe we onze opleiding bekostigen. Een goede baan vinden, en bedenken wat te doen als we die kwijtraken. Besluiten of we moeten trouwen – of getrouwd moeten blijven. Hoe we onze kinderen alle mogelijkheden geven die ze verdienen. Het leven draait om het maken van dat soort keuzes. Onze keuzes en hoe we ermee omgaan bepalen wat voor mensen we worden. Voor leiders en naties kunnen ze het verschil betekenen tussen oorlog en vrede, tussen armoede en welvaart.

Ik ben eeuwig dankbaar dat ik liefhebbende en ondersteunende ouders heb gehad en dat ik ben opgegroeid in een land dat me tal van mogelijkheden en zegeningen heeft gegeven. Dit waren factoren die buiten mijn macht lagen, maar ze zijn wel de basis geweest voor het leven dat ik heb geleid en de keuzes die ik heb gemaakt, waarbij ik me liet leiden door de waarden en geloofsovertuigingen die ik heb omarmd. Toen ik besloot een carrière als jonge advocaat in Washington op te geven en naar Arkansas te verhuizen om met Bill te trouwen en een gezin te stichten, vroegen mijn vrienden: ‘Ben je gek geworden?’ Ik heb dat soort vragen ook gehoord toen ik als *first lady* de hervorming van de gezondheidszorg op mijn schouders nam, toen ik zelf een poging deed president te worden en toen ik het aanbod van president Barack Obama aanvaardde om ons land te vertegenwoordigen als minister van Buitenlandse Zaken.

Wanneer ik zulke beslissingen nam, luisterde ik zowel naar mijn hart als naar mijn hoofd. Ik volgde mijn hart naar Arkansas; mijn hart liep over van liefde bij de geboorte van onze dochter Chelsea; en mijn hart brak toen ik mijn vader en mijn moeder verloor. Mijn hoofd stuwde me voort bij mijn studie en mijn professionele keuzes. En mijn hart en mijn hoofd samen hebben me de politiek in gedreven. Ik heb gaandeweg geprobeerd niet twee keer dezelfde

fout te maken, te leren, me aan te passen en te bidden om de wijsheid om in de toekomst betere keuzes te maken.

Wat voor ons dagelijks leven geldt, geldt ook voor de hoogste bestuurlijke niveaus. Om de Verenigde Staten veilig, sterk en welvarend te houden moet onze regering eindeloos veel keuzes maken, dikwijls op grond van gebrekkige informatie en tegenstrijdige verplichtingen. Misschien wel het beroemdste voorbeeld van zo'n keuze in de vier jaar waarin ik als minister van Buitenlandse Zaken heb gediend, was het bevel van president Obama om een team van Navy SEALs in een maanloze Pakistaanse nacht op pad te sturen om Osama bin Laden zijn gerechte straf te geven. De topadviseurs van de president waren verdeeld. De informatie waarover we beschikten was veelbelovend, maar niet honderd procent zeker. De risico's van een mislukking waren niet te onderschatten. De gevolgen voor de nationale veiligheid van de Verenigde Staten, voor onze strijd tegen Al Qaida en voor onze relatie met Pakistan konden aanzienlijk zijn. Het belangrijkste was dat het leven van die dappers SEALs en helikopterpiloten op het spel stond. Obama's beslissing de operatie uit te voeren was een kordaat en moedig vertoon van leiderschap.

Dit boek gaat zowel over keuzes die ik zelf als minister van Buitenlandse Zaken heb gemaakt als over keuzes van president Obama en andere leiders uit de hele wereld. Sommige hoofdstukken gaan over gebeurtenissen die prominent in het nieuws zijn gekomen; andere gaan over minder prominente trends die onze wereld voor toekomstige generaties bepalen.

Uiteraard zijn behoorlijk wat belangrijke keuzes, personages, landen en gebeurtenissen niet in dit boek opgenomen. Als ik die allemaal de ruimte had willen geven die ze verdienen, had ik veel meer bladzijden nodig gehad. Ik zou een heel boek kunnen vullen met alleen maar woorden van dank aan de getalenteerde en toegewijde collega's op het ministerie van Buitenlandse Zaken op wie ik vertrouwde en wier prestaties ik hier niet afdoende kan beschrijven. Ik ben hun enorm dankbaar voor hun werk en vriendschap.

Er waren drie categorieën van keuzes en problemen waar ik als minister van Buitenlandse Zaken mee te maken kreeg: problemen die we hadden geërfd, waaronder twee oorlogen en een wereldwijde financiële crisis; nieuwe, vaak onverwachte gebeurtenissen en nieuwe bedreigingen, van het drijfzand van het Midden-Oosten tot de woelige wateren van de Pacific en het onbekende terrein van cyberspace; en kansen die ontstonden door de groeiende onderlinge verwevenheid van onze netwerkwereld, kansen die mede de basis konden leggen voor Amerikaanse welvaart en Amerikaans leiderschap in de eenentwintigste eeuw.

Ik heb mijn werk benaderd vol vertrouwen in de duurzame kracht en doelgerichtheid van ons land, en vol nederigheid over alles wat buiten onze kennis en onze controle valt. Ik heb gepoogd het Amerikaanse buitenlandse beleid een nieuwe oriëntatie te geven volgens een benadering die *smart power* heet: 'slim-

me macht'. Om te slagen in de eenentwintigste eeuw moeten we de traditionele instrumenten van ons buitenlandse beleid – diplomatie, ontwikkelingshulp en militair gezag – integreren. Daarnaast moeten we tegelijkertijd profiteren van de energie en de ideeën van de particuliere sector en van inspirerende burgers – met name van de activisten, organisatoren en probleemoplossers die we 'het maatschappelijk middenveld' noemen; wij vragen hun om hun eigen problemen op te lossen en hun eigen toekomst te vormen. We moeten ook een beroep doen op alle sterke kanten van de Verenigde Staten om een wereld te bouwen met meer partners en minder tegenstanders, meer gedeelde verantwoordelijkheid en minder conflicten, meer goede banen en minder armoede, eerlijker verdeelde welvaart met minder schade aan het milieu.

Achteraf gezien had ik natuurlijk graag bepaalde keuzes willen heroverwegen, maar ik ben trots op wat we hebben gepresteerd. Deze eeuw begon dramatisch voor ons land, met de terroristische aanslagen op 9/11, de lange oorlog die daarop volgde en de forse recessie. We moesten het beter doen, en dat hebben we gedaan.

Deze jaren waren voor mij ook een persoonlijke reis, zowel letterlijk (ik heb 112 landen bezocht en anderhalf miljoen kilometer gereisd) als figuurlijk, van het pijnlijke einde van mijn campagne in 2008 tot mijn onverwachte partnerschap en vriendschap met mijn voormalige rivaal Barack Obama. Al tientallen jaren dien ik mijn land op een of andere wijze. Tijdens mijn jaren als minister van Buitenlandse Zaken heb ik echter nog meer geleerd over onze uitzonderlijke kracht en over wat we nodig hebben om zowel in binnen- als in buitenland te kunnen concurreren en gedijen.

Ik hoop dat dit boek op een dag van nut zal zijn voor iedereen die wil weten waar de Verenigde Staten in het begin van de eenentwintigste eeuw voor stonden en hoe de regering-Obama in een gevaarlijke tijd grote problemen heeft aangepakt.

Hoewel mijn opvattingen en ervaringen beslist kritisch onder de loep zullen worden genomen door de mensen die de langlopende soapserie van Washington volgen – wie koos de ene kant, wie koos de andere kant, en wie lag boven en wie lag onder – heb ik dit boek niet voor hen geschreven. Ik heb het geschreven voor mensen in de Verenigde Staten en elders die inzicht proberen te krijgen in onze snel veranderende wereld, die willen begrijpen hoe leiders en naties kunnen samenwerken en waarom ze soms met elkaar botsen en hoe hun beslissingen het leven van ons allen beïnvloeden: hoe een ineens stortende economie in Athene, Griekenland, van invloed is op ondernemingen in Athens, Georgia. Hoe een revolutie in Caïro, Egypte, impact heeft op het leven in Cairo, Illinois. Wat een gespannen diplomatische ontmoeting in St. Petersburg, Rusland, betekent voor gezinnen in St. Petersburg, Florida.

Niet elk verhaal in dit boek kent een gelukkig einde, of überhaupt een einde – zo zit de wereld nu eenmaal in elkaar – maar het zijn allemaal verhalen over

mensen van wie we iets kunnen leren, of we het nu met hen eens zijn of niet. Er bestaan nog steeds helden: vredescheppers die volhielden ook al leek succes onmogelijk, leiders die de politiek en de druk negeerden om zware beslissingen te nemen, mannen en vrouwen met de moed om het verleden achter zich te laten om een nieuwe en betere toekomst te creëren. Dit zijn een paar van de verhalen die ik hier vertel.

Ik heb dit boek geschreven om de uitzonderlijke diplomaten en ontwikkelingsexperts te eren, aan wie ik als zevenenzestigste minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten leiding mocht geven. Ik heb het geschreven voor iedereen, waar ook ter wereld, die zich afvraagt of de Verenigde Staten nog steeds in staat zijn om voorop te gaan. Voor mij luidt het antwoord op die vraag volmondig: 'Ja.' Veel mensen spreken tegenwoordig over het verval van de Verenigde Staten, maar mijn geloof in onze toekomst is nooit groter geweest. Hoewel er in de wereld van vandaag weinig problemen zijn die de Verenigde Staten alleen kunnen oplossen, zijn er nog minder problemen die zonder de Verenigde Staten kunnen worden opgelost. Alles wat ik heb gedaan en gezien heeft me ervan overtuigd dat de Verenigde Staten nog steeds een 'onmisbare natie' zijn. Ik ben er echter evenzeer van overtuigd dat ons leiderschap geen geboorterecht is. We moeten het elke generatie opnieuw verdienen.

En dat zal ook gebeuren. Zolang wij, Amerikanen, trouw blijven aan onze waarden en zolang we maar beseffen dat wij niet op de eerste plaats Republiek of Democraat zijn, progressief of conservatief zijn of voldoen aan andere kwalificaties die ons vaak verdelen en even vaak karakteriseren, maar dat wij bovenal Amerikanen zijn, die allemaal een persoonlijk belang bij ons land hebben.

Toen ik met dit boek begon, vlak nadat ik het ministerschap van Buitenlandse Zaken had neergelegd, heb ik diverse titels overwogen. *The Washington Post* was zo behulpzaam zijn lezers om suggesties te vragen. Een van hen stelde *It Takes a World* voor, wat een passend vervolg zou kunnen zijn op mijn boek *It Takes a Village*. Mijn favoriete titel was: *The Scrunchie Chronicles: 112 Countries and It's Still All about My Hair* ('De knotjeskronieken: 112 landen, en het gaat nog steeds over mijn haar').

De titel die uiteindelijk het best uitdrukking gaf aan mijn ervaringen op het hoge koord van de internationale diplomatie en aan mijn gedachten en gevoelens over wat ervoor nodig is om het Amerikaanse leiderschap voor de eenentwintigste eeuw veilig te stellen, was *Cruciale keuzes*.

Eén keuze die voor mij cruciaal is geweest, is de keuze om mijn land te dienen. Het is de grootste eer van mijn leven geweest.

DEEL EEN

Een frisse start

2008: een team van rivalen

Waarom lag ik in hemelsnaam op de achterbank van een blauwe minibus met getinte ruiten? Goede vraag. Ik wilde mijn huis in Washington verlaten zonder gezien te worden door de journalisten die voor mijn deur hadden postgevat.

Het was de avond van 5 juni 2008, en ik was op weg naar een geheime bespreking met Barack Obama – maar niet de bespreking waar ik tot enkele maanden geleden op had gehoopt en naar had uitgezien. Ik had verloren en hij had gewonnen. Ik had nog niet de tijd gehad om me met dat feit te verzoenen. De presidentiële voorverkiezingscampagne was historisch geweest vanwege zijn ras en mijn geslacht, maar ook zwaar, verhit, lang en spannend. Ik was teleurgesteld en uitgeput. Ik had tot het allerlaatste moment campagne gevoerd, maar Barack had gewonnen en nu was de tijd gekomen om hem mijn steun te geven. Voor de mensen en de doelen waarvoor ik had gestreden, voor de Amerikanen die werkloos waren geworden en niet meer verzekerd waren van medische zorg, die geen geld hadden voor benzine, de dagelijkse boodschappen en de studie van hun kinderen, die de afgelopen zeven jaar het gevoel hadden gehad dat ze onzichtbaar waren voor hun regering, was het nu van het allergrootste belang dat hij de vierenvestigste president van de Verenigde Staten werd.

Dit zou niet makkelijk worden voor me, noch voor mijn staf en mijn aanhangers die zo hun best hadden gedaan. Eerlijk gezegd zou het ook niet makkelijk worden voor Barack en zijn mensen. Zijn campagneteam koesterde evenveel achterdocht jegens mij als mijn team jegens hen. Er waren aan beide kanten scherpe woorden gevallen en gevoelens gekwetst, en ik had, zeer tegen de zin van zijn aanhang, geweigerd op te geven voordat de laatste stem was geteld.

Barack en ik hadden elkaar twee dagen eerder laat in de avond na afloop van de laatste voorverkiezingen in Montana en South Dakota gesproken. ‘Laten we de koppen bij elkaar steken als je zover bent,’ had hij gezegd. De volgende dag kwamen we elkaar achter de schermen tegen tijdens een conferentie van de American Israel Public Affairs Committee in Washington, die al een tijd ge-

leden was gepland. Enigszins pijnlijk was deze ontmoeting wel, maar ze bood onze naaste medewerkers de gelegenheid een eerste overleg te voeren over de details van een ontmoeting. Voor mij deed mijn reizend stafchef Huma Abedin dat, de gewiekste, onvermoeibare en charmante jonge vrouw die al voor me werkte sinds mijn tijd in het Witte Huis. Voor Obama was het Reggie Love, de voormalige basketballer van Duke University die zelden van Baracks zijde week. Huma en Reggie hadden zelfs op de campagnedagen dat de gemoederen hoog opliepen een communicatielijn opengehouden, een soort hotline, deels omdat Barack en ik allebei de gewoonte hadden om na een voorverkiezing degenen van ons die gewonnen had te bellen om de nederlaag te erkennen en te feliciteren. Die telefoontjes konden hartelijk en bij vlagen zelfs luchthartig zijn; minstens één iemand aan de lijn had immers reden tot vrolijkheid. Maar vaak waren het korte telefoontjes, alleen voor de vorm. Voetbaltrainers wisselen na de wedstrijd een paar woorden met elkaar, maar ze omhelzen elkaar niet altijd.

We moesten voor ons gesprek een gelegenheid vinden buiten de spotlights van de media, en ik belde mijn goede vriendin Dianne Feinstein, senator van Californië, om te vragen of we gebruik mochten maken van haar woning in Washington. Ik was er eerder geweest en het leek me een geschikte plek waar we konden komen en gaan zonder aandacht te trekken. De list slaagde. Ik schoof heen en weer over de achterbank van het busje toen we aan het einde van mijn straat een scherpe bocht naar links namen en Massachusetts Avenue op draaiden. Weg was ik.

Ik was er als eerste. Na aankomst van Barack bood Dianne ons beiden een glas Chardonnay uit Californië aan en liet ons alleen in haar zitkamer, waar we tegenover elkaar in comfortabele fauteuils voor de open haard plaatsnamen. Ondanks onze conflicten in het afgelopen jaar hadden we respect voor elkaar gekregen, een respect dat was gebaseerd op onze ervaringen. Meedoen aan de presidentsverkiezingen is intellectueel veeleisend, emotioneel uitputtend en lichamelijk zwaar. Maar hoe krankzinnig een landelijke campagne soms ook is, het is onze democratie in bedrijf, met gebreken en al. Nu we dat van dichtbij hadden meegemaakt, konden we waardering voor elkaar opbrengen omdat we, om met Theodore Roosevelt te spreken, 'de ring' in waren gestapt en het tot het einde hadden volgehouden.

Ten tijde van deze bespreking kende ik Barack vier jaar, en van die vier jaar hadden we twee jaar met elkaar gedebatteerd. Zoals veel Amerikanen was ik onder de indruk geweest van zijn toespraak op de Democratische nationale conventie in 2004 in Boston. Eerder dat jaar had ik mijn medewerking verleend aan zijn campagne voor de Senaat door een fundraisebijeenkomst te organiseren in ons huis in Washington en er een bij te wonen in Chicago. In mijn werkkamer in de Senaat stond, naderhand tot verbazing van velen, een foto van mij met hem, Michelle en zijn dochters die bij die gelegenheid in Chicago was genomen. De foto stond daar nog toen ik na de voorverkiezingen fulltime

terugkeerde naar de Senaat. We hadden als collega's samen aan een aantal gemeenschappelijke prioriteiten en wetsontwerpen gewerkt. Na de orkaan Katrina hadden Bill en ik Barack gevraagd ons te treffen in Houston om samen met president George Bush en zijn vrouw Barbara evacués te bezoeken en te spreken met functionarissen van de rampenbestrijding.

We hadden allebei rechten gestudeerd en waren begonnen als burgeractivist voor sociale gerechtigheid. Aan het begin van mijn carrière werkte ik voor het Children's Defense Fund, registreerde ik stemgerechtigden van Latijns-Amerikaanse afkomst in Texas en stond ik als rechtshulpadvocaat arme mensen bij. Barack was welzijnswerker in South Side in Chicago geweest. Ons persoonlijke achtergrond en onze ervaringen verschilden sterk van elkaar, maar we hadden beiden ouderwetse maatschappelijke dienstbaarheid hoog in het vaandel staan en geloofden in de grondregel van de Amerikaanse droom: ongeacht wie je bent en waar je vandaan komt, als je hard werkt en je aan de regels houdt, moet je de kans hebben voor jezelf en je gezin een goed bestaan op te bouwen.

Maar in campagnes worden juist verschillen benadrukt en die van ons was geen uitzondering. Hoewel we het over de meeste kwesties in grote lijnen eens waren, vonden we genoeg redenen om van mening te verschillen, en elke kans om een tegenstelling aan te scherpen werd door ons beiden benut. Ik beseftte wel dat doetjes en overgevoelige mensen niets te zoeken hebben in belangrijke politieke campagnes, maar zowel Barack als ik had een lange lijst met grieven, en dat gold ook voor ons beider staf. Nu was het tijd om de lucht te klaren, hoe moeilijk dat wellicht ook zou zijn. Er moest een presidentsverkiezing worden gewonnen, en het was belangrijk voor het land, en voor mij persoonlijk, dat deze periode werd afgesloten.

Nadat we elkaar een tijdje hadden aangekeken als twee opgelaten tieners bij hun eerste afspraakje en een paar slokjes uit ons glas hadden genomen, werd het ijs gebroken door Barack die me plagerig verweet dat ik het hem tijdens de campagne zo lastig had gemaakt. Daarna vroeg hij mijn hulp om onze partij te verenigen en de presidentsverkiezingen te winnen. Hij hoopte snel samen met mij in het openbaar te kunnen verschijnen, en hij wilde bereiken dat de Democratische nationale conventie in Denver twee maanden later niet alleen eensgezindheid, maar ook kracht zou uitstralen. Hij benadrukte dat hij ook Bills hulp wilde.

Ik had al besloten dat ik zijn verzoek om hulp zou inwilligen, maar ik vond het wel noodzakelijk een aantal van de onplezierige momenten uit het afgelopen jaar aan de orde te stellen. We hadden uiteraard geen van beiden de totale controle gehad over alles wat onze campagnemedewerkers hadden gezegd en gedaan, om nog maar te zwijgen van alles wat onze vurigste aanhangers en de politieke pers, onder wie een grote groep bloggers, hadden beweerd. Opmerkingen van beide partijen – inclusief enkele van mijzelf – waren uit de context gehaald, maar de absurde beschuldiging van racisme aan het adres van Bill

was bijzonder pijnlijk. Barack maakte duidelijk dat hij noch zijn team geloof hechtte aan die beschuldiging. Dan was er nog het seksisme dat tijdens de campagne de kop had opgestoken. Ik besepte dat dat voortkwam uit een zekere culturele en psychische houding ten aanzien van de rol van vrouwen in de samenleving, maar dat had het er voor mij en mijn aanhangers niet makkelijker op gemaakt. In antwoord hierop sprak Barack in gloedvolle bewoordingen over de strijd van zijn grootmoeder in het bedrijfsleven, over de grote trots die hij voelde voor Michelle, Malia en Sasha en over zijn sterke overtuiging dat ze in onze samenleving volledige en gelijke rechten verdienden.

Het openhartige karakter van ons gesprek was bemoedigend en sterkte mij in mijn besluit hem te steunen. Ik had veel liever gehad dat ik hém daar om hulp had kunnen vragen in plaats van andersom, maar ik wist dat de waarden en progressieve beleidsagenda waar ik de laatste twee jaar – en al mijn hele leven – voor had gestreden, het best waren gediend als Barack won.

Toen hij vroeg hoe hij mijn aanhangers kon overhalen om zich in te zetten voor zijn campagne, zei ik dat hij hun tijd moest geven, maar dat de overgrote meerderheid zich achter hem zou scharen als hij hun de hand reikte en het gevoel gaf dat ze welkom waren. Hij was nu tenslotte de vaandeldrager van onze agenda. Als ik in staat was eerst mijn uiterste best te doen om hem te verslaan en dan alles op alles zetten om hem de presidentsverkiezingen te laten winnen, dan konden zij het ook. En dat bleek uiteindelijk op te gaan voor vrijwel al mijn aanhangers.

Na anderhalf uur hadden we allebei gezegd wat we op ons hart hadden en spraken we over wat ons te doen stond. Later die avond stuurde Barack een e-mail met een voorstel voor een gezamenlijke verklaring die door zijn campagneteam zou worden uitgegeven en waarin de ontmoeting en ons ‘productieve gesprek’ over wat ‘er gedaan moet worden om in november te winnen’ werden bevestigd. Hij vroeg ook om een telefoonnummer waarop hij Bill kon bereiken, zodat ze rechtstreeks met elkaar konden spreken.

De volgende dag, 6 juni, ontvingen Bill en ik mijn campagnestaf in de achtertuin van ons huis in Washington. Het was een snikhete dag. We deden allemaal ons best om niet oververhit raken en haalden herinneringen op aan de ongelooflijke gebeurtenissen tijdens de voorverkiezingen. De aanwezigheid van het toegewijde team dat zo hard voor me had gestreden, was inspirerend en stemde me nederig. Sommige leden van het team waren vrienden die al vanaf onze tijd in Arkansas met ons aan campagnes hadden gewerkt. Voor veel van de jongere mensen was dit hun eerste verkiezingsstrijd. Ik wilde niet dat ze ontmoedigd raakten door onze nederlaag of hun interesse in verkiezingen en de publieke zaak verloren en hield hun voor dat ze trots moesten zijn op de campagne die we hadden gevoerd en zich moesten blijven inzetten voor onze doelen en de kandidaten in wie we geloofden. Ik wist ook dat ik het goede voorbeeld moest geven en dat mijn gesprek met Barack van de avond ervoor

een begin was, maar niet meer dan dat. Het zou velen tijd kosten om alles wat er was gebeurd achter zich te laten, en ik wist dat mijn medewerkers aan mij een voorbeeld zouden nemen. Daarom maakte ik ogenblikkelijk duidelijk dat ik Barack Obama voor de volle honderd procent zou steunen.

Ondanks de omstandigheden heerste er een ontspannen sfeer en iedereen had het naar zijn zin. Mijn lieve vriendin Stephanie Tubbs Jones, het onverschrokken Afrikaans-Amerikaanse congreslid uit Ohio dat niet was gewicht onder de grote druk en tijdens de voorverkiezingen aan mijn zijde was gebleven, liet haar voeten in het zwembad bungelen en vertelde komische verhalen. Twee maanden later overleed ze plotseling aan de gevolgen van een aneurysma in de hersenen, een verschrikkelijk verlies voor haar familie en haar kiezers en voor mij en mijn gezin. Maar die dag waren we nog strijdmakkers die zich verheugden op de betere tijden die zouden komen.

Ik gaf mijn akkoord aan het tijdstip en de plaats voor mijn laatste campagne-optreden de volgende dag en begon aan mijn toespraak. Het was een moeilijke toespraak. Ik moest mijn aanhangers bedanken, het historische belang van mijn campagne onderstrepen als de eerste vrouw ooit die een voorverkiezing won, en mijn vertrouwen in Barack uitspreken op een manier die hem zou helpen bij de uiteindelijke presidentsverkiezingen. Dat was veel voor één toespraak, en er was weinig tijd. Ik herinnerde me voorbeelden van een bittere voorverkiezingenstrijd die doorging tot met de conventie, met name de mislukte strijd van Ted Kennedy tegen president Carter in 1980. Die geschiedenis mocht zich niet herhalen. Dat zou niet goed zijn voor onze partij, noch voor het land. Daarom zou ik me snel in het openbaar uitspreken vóór Barack en campagne voor hem voeren.

Ik wilde de kiezers die mij hun steun hadden gegeven respecteren én vooruitkijken naar de toekomst. Om het juiste evenwicht daartussen te vinden en de juiste toon te treffen, voerde ik druk overleg met speechschrijvers en adviseurs. Jim Kennedy, een oude vriend met een magische gave voor beeldende taal, was midden in de nacht wakker geworden met een briljant idee: de achttien miljoen mensen die op mij hadden gestemd, hadden allemaal een barst in het ultieme glazen plafond geslagen. Op die gedachte kon ik verder bouwen. Ik wilde geen holle standaardfrases gebruiken. Deze steunbetuiging moest worden uitgedrukt in mijn eigen woorden; het moest een overtuigend persoonlijk betoog worden waarin ik uiteenzette waarom we ons allemaal moesten inzetten voor de verkiezing van Barack. Tot in de vroege uurtjes zat ik samen met Bill aan de keukentafel concept na concept te herschrijven.

Ik hield mijn toespraak op zaterdag 7 juni in het National Building Museum in Washington. Het was niet eenvoudig geweest een locatie te vinden die plaats bood aan het verwachte aantal aanhangers en journalisten. Ik was opgelucht toen we uitkwamen op het 'Pension Building', zoals het vroeger werd genoemd, met zijn rijzige kolommen en hoge plafonds. Het gebouw, dat oor-

spronkelijk was gebouwd als onderkomen voor het pensioenbureau voor veteranen, weduwen en wezen uit de Burgeroorlog, is een monument voor de Amerikaanse geest van gezamenlijke verantwoordelijkheid. Bill, Chelsea en mijn negenentachtig jaar oude moeder Dorothy Rodham waren bij me toen ik tussen de aanwezigen door naar het podium liep. Er huilden al mensen voordat ik begon te spreken.

De sfeer leek een beetje op die van een wake; ze was vol verdriet en boosheid uiteraard, maar ook vol trots en zelfs liefde. Eén vrouw droeg een grote button met de tekst 'Hillary for Pope!'. Dat stond zeker niet in de sterren geschreven, maar de gedachte erachter ontroerde me.

Het had moeite gekost om de toespraak op papier te krijgen, en het kostte me nog meer moeite om hem uit te spreken. Ik vond dat ik miljoenen mensen had teleurgesteld, met name de vrouwen en kinderen die hun hoop op mij hadden gevestigd. Allereerst bedankte ik iedereen die campagne voor me had gevoerd en op me had gestemd; ik zei hun dat ik geloofde in maatschappelijke dienstbaarheid en dat ik me zou blijven inzetten om 'mensen te helpen hun problemen op te lossen en hun dromen waar te maken'.

Ik bracht een speciale groet aan de vrouwen van mijn moeders generatie, die waren geboren voordat vrouwen stemrecht hadden, maar lang genoeg hadden geleefd om mijn campagne voor de presidentsverkiezingen mee te maken. Een van hen was Florence Steen uit South Dakota, die werd verpleegd in een hospitaal en haar dochter had gevraagd een formulier mee te brengen zodat ze schriftelijk haar stem kon uitbrengen in de Democratische voorverkiezingen. Ze overleed echter kort voor de verkiezingen, op achtentachtigjarige leeftijd, en haar stem telde volgens de wet in South Dakota niet. Haar dochter vertelde later echter aan een journalist: 'Mijn vader is een koppige oude baas, en hij was nogal boos toen hij hoorde dat ma's stem niet zou worden meegeteld. Hij had volgens mij al twintig jaar niet gestemd. Maar nu is hij gaan stemmen in plaats van mijn moeder.' Het was een ontzagwekkende verantwoordelijkheid dat miljoenen mensen hun hoop op mij hadden gevestigd, en ik probeerde nooit uit het oog te verliezen dat de campagne veel meer om hen ging dan om mij.

Ik stelde de teleurstelling van mijn aanhangers rechtstreeks aan de orde. 'Hoewel we dat hoogste, hardste glazen plafond deze keer niet hebben kunnen verbrijzelen, zitten er dankzij jullie nu ongeveer achttien miljoen barsten in. En het licht schijnt erdoorheen als nooit tevoren en vervult ons allemaal met de hoop en de vaste overtuiging dat het pad de volgende keer iets makkelijker zal zijn. Zo gaat vooruitgang in Amerika. Jullie zullen me altijd in de frontlinies van de democratie vinden – vechtend voor de toekomst,' beloofde ik en ik vervolgde: 'Om onze strijd nu voort te zetten, om de doelen te bereiken waarvoor we staan, moeten we onze energie, onze passie, onze kracht inzetten om ervoor te zorgen dat Barack Obama wordt verkozen tot de volgende president van de Verenigde Staten.'

Hoe moeilijk het allemaal ook voor me was, mijn nederlaag heeft mij veel geleerd. Ik had in de loop der jaren genoeg persoonlijke en publieke teleurstellingen meegemaakt, maar tot 2008 had ik een ongebruikelijke reeks verkiezingssuccessen gekend, eerst in het kader van de campagnes van mijn man in Arkansas en voor de presidentsverkiezingen, en daarna bij mijn kandidatuur voor de Senaat in 2000 en 2006. De avond van de caucuses in Iowa, toen ik als derde presidentskandidaat uit de bus kwam, was verschrikkelijk.

Toen ik daarna naar New Hampshire en vervolgens door het hele land trok, kreeg ik vaste grond onder de voeten en vond ik de juiste woorden. De vele Amerikanen die ik onderweg ontmoette, gaven mij moed en de kracht om door te zetten. Ik droeg mijn overwinning in de voorverkiezingen in Ohio op aan iedereen overal in de Verenigde Staten 'die ooit heeft verloren, maar zich niet gewonnen gaf, en aan iedereen die ooit is gestruikelde, maar direct weer opstond, en aan iedereen die hard werkt en nooit opgeeft'. De verhalen van de mensen die ik had ontmoet, bevestigden mij in mijn geloof in de grenzeloze belofte van ons land, maar maakten ook pijnlijk duidelijk hoeveel ons nog te doen stond voordat we konden zeggen dat die belofte gold voor iedereen. En hoewel de campagne een lange uitputtingsslag was, en veel te veel geld had gekost, bood dit proces de kiezers uiteindelijk wel een echte keuze over de toekomst van het land.

Een lichtpuntje van mijn nederlaag was dat ik na deze ervaring beseftte dat het me niet zo veel meer kon schelen wat de critici over me zeiden. Ik leerde kritiek serieus te nemen, maar niet persoonlijk op te vatten, en tijdens de campagne werd ik op dat punt zeker op de proef gesteld. Verliezen maakte me ook vrijer. Ik kon, letterlijk, de wind eens door mijn haren laten waaien. Toen ik als minister van Buitenlandse Zaken eens een reis naar India maakte, vroeg Jill Dougherty van CNN me in een interview naar de obsessie van de media met het feit dat ik na een lange vliegreis in hoofdsteden in het buitenland verscheen met een bril op en zonder make-up. 'Hillary *au naturelle*,' noemde ze het. Ik moest lachen. 'Ik ben zo blij dat ik nu in die fase van mijn leven ben, Jill, want als ik mijn bril op wil, zet ik mijn bril op. Als ik mijn haar in een staart wil, doe ik mijn haar in een staart.' Sommige journalisten die in mijn tijd als minister van Buitenlandse Zaken artikelen over me schreven, verbaasden zich erover dat ik zo nu en dan de diplomatieke gespreksonderwerpen voor gezien hield en onomwonden mijn mening gaf, bijvoorbeeld toen ik de leider van Noord-Korea de mantel uitveegde of de Pakistani het vuur na aan de schenen legde omtrent de verblijfplaats van Osama bin Laden. Maar ik kon niet veel geduld meer opbrengen om op eieren te lopen.

Doordat ik verloren had, kreeg ik later ook de kans om met leiders van andere naties te praten over het accepteren van een negatief oordeel in eigen land en het wijzigen van je koers voor het welzijn van de natie. Over de hele wereld zijn er staatshoofden die beweren dat ze de democratie een warm hart toedra-

gen, maar niettemin al het mogelijke doen om de democratie in te perken wanneer burgers protesteren of besluiten hen weg te stemmen. Ik besepte dat ik de kans had een ander voorbeeld te geven. Uiteraard had ik het geluk dat ik had verloren van een kandidaat wiens opvattingen nauw aansloten bij die van mij en die heel veel moeite had gedaan om mij in zijn team op te nemen. Het feit dat we elkaar fel hadden bestreden maar nu samenwerkten, was niettemin een indrukwekkend argument vóór de democratie – een argument dat ik in de jaren daarna overal ter wereld telkens weer zou aanvoeren in een functie waarvan ik niet had gedacht dat ik hem ooit zou bekleden.

Drie weken na mijn toespraak in het Building Museum was ik op weg naar Unity, een kleine stad in New Hampshire die was gekozen voor mijn eerste gezamenlijke optreden met Barack, niet alleen vanwege de naam, ‘Eenheid’, maar ook omdat we daar in de voorverkiezingen allebei precies hetzelfde aantal stemmen hadden gekregen: 107 stemmen voor Barack en 107 voor mij. We troffen elkaar in Washington en maakten de reis samen in zijn campagnevliegtuig. Toen we landden, stond er een grote touringcar te wachten die ons naar Unity zou brengen, een rit van bijna twee uur. Ik moest denken aan de geweldige rondreis die Bill en ik met Al en Tipper Gore hadden gemaakt onmiddellijk na de Democratische conventie in 1992 en aan *The Boys on the Bus*, het beroemde boek van Timothy Crouse over de campagne in 1972. Deze keer was ik het ‘meisje’ in de bus, en de kandidaat was noch ik, noch mijn echtgenoot. Ik haalde een keer diep adem en stapte in.

Tijdens de rit zaten Barack en ik gezellig met elkaar te praten. Ik vertelde wat over onze ervaringen in het Witte Huis, hoe het was geweest om daar een dochter groot te brengen. Michelle en hij dachten er al over na hoe het leven van Malia en Sasha eruit zou zien als hij won. De bijeenkomst zelf, op een groot grasveld op een prachtige zomerdag, was bedoeld om een niet mis te verstane boodschap af te geven: de voorverkiezingen lagen achter ons, en we waren nu één team. Mensen scandeerden onze namen toen we op de klanken van het nummer ‘Beautiful Day’ van U2 het podium op liepen. Achter de meenigte stond in grote letters het woord UNITY, en op een blauwe banier achter het toneel de tekst SAMEN VOOR VERANDERING. ‘Vandaag en alle dagen die komen, staan we schouder aan schouder voor onze gezamenlijke ideeën, voor de waarden die we koesteren en het land waar we van houden,’ zei ik tegen de aanwezigen. Toen ik was uitgesproken, begonnen ze te juichen. ‘Bedankt, Hillary. Bedankt, Hillary.’ Zelfs Barack juichte mee. ‘Jullie hebben in mijn toespraak gespiekt. Jullie weten de eerste zin al,’ grapte hij. Daarna wijdde hij enkele welsprekende en grootmoedige woorden aan de campagne die ik had gevoerd. Bill en Barack hadden een paar dagen later een lang gesprek met elkaar, waarin ze enkele nog slepende kwesties uit de voorverkiezingen